

2018/10/20

جلیل غنی هروی / مختصات افغانستان، بخش: نخبگان،

و مشاهیر

خواجه عبد الله انصاری

من بنده عاصیم رضای تو کجاست
تاریک دلم نور و ضیای تو کجاست
ما را تو بهشت اگر به طاعت بخشی
آن بیع بود لطف و عطای تو کجاست

ابواسماعیل عبد الله انصاری ملقب به پیر هرات پسر ابو منصور محمد انصاری هروی در دوم شعبان 396 ه ق در کهنژد هرات از مادری بلخی دیده به جهان گشود. نسب خانواده خواجه انصار معروف به پیر هرات به ابو ایوب خالد ابن یزید انصاری (وفات 52 ه ق) صحابی معروف می رسد. همان ابو ایوب انصاری که رسول اکرام (ص) هنگام هجرت از مکه به مدینه در خانه اش فرود آمد. ابو ایوب انصاری در فتوحات و انتشار دین مبین اسلام در قسطنطنیه آن زمان، استانبول امروزی، به شهادت رسید و در همانجا دفن گردید.

مزار حضرت خواجه عبد الله انصاری زیارتگاه اهل دل و شیفتگان طریقت و عرفان و مردم قدردان هرات و گردشگرانی است که از نقاط مختلف افغانستان و جهان به این ولایت سفر میکنند. مزار خواجه را به نام گازرگاه یاد میکنند که در عهد تیموریان بنا یافته و یکی از بناهای تاریخی مشهور در ولایت هرات است. این بنا به نام های مختلف یاد شده. استاد خلیل الله خلیلی در صفحه 56 اثرش به نام "آثار هرات" می نگارد: «حضرت مولانا نورالدین عبد الرحمن جامی آنرا «گازرگاه» خوانده است. گازر جامه شو را می گویند درینجا هم جامه های که به لوٹ معصیت سیاه می شود، به آب زلال رحمت خداوندی سفید می گردند.»

گازرگهی است تربت او کابر مغفرت

در ساحتش سفید کند نامه سیاه

خواجه عبد الله انصاری در ایام کودکی علم حدیث و تفسیر را از استادان آن زمان آموخت که یکی از این استادان او یحی ابن عمار شیبانی است که از شیراز به هرات آمده بود و به تدریس مشغول بود و سعی داشت سنت عرفا را با شریعت تطبیق نماید که اثری ماندگار بر تفکر و روش خواجه گذاشت و در همین سنین با حافظه قوی که داشت به حفظ قرآن و اشعار عربی پرداخت.

خواجه عبد الله انصاری مذهب حنبلی را اختیار کرد در حالی که استادان او شافعی مذهب بودند. او در سن 21 سالگی در سال 417 ه ق برای تکمیل تحصیلات به نیشابور رفت. بعد به طوس و بسطام سفر کرد و به سماع و ضبط حدیث همت گماشت. در سال 423 ه ق عزم سفر حج نمود و در بازگشت به دیدار ابو الحسن خرقانی (وفات: 425 ه ق) صوفی نامور رفت. این دیدار ذوق عرفانی او را که از برکت معرفت پدر در ذهن او جوانه زده بود، متبلور ساخت. خواجه انصاری همچنان از علمیت و افکار بزرگان، علما و عارفان دیگر مثل شیخ ابو سعید ابوالخیر (357-440 ه ق) نیز فیض برده است.

خواجه عبد الله انصاری پس از زیارت کعبه و سفر عرفانی و کسب فیض از بزرگان و نخبگان معرفت و تصوف به مأوایش، هرات، بر گشت و در آنجا مقیم شد و به تعلیم مریدان پرداخت.

خواجه عبد الله که شیخ الاسلام لقب گرفته و مریدان زیادی در هرات داشت، در پایان عمر نا بینا شد و صبح روز جمعه بیست و دوم ذی الحجه سال 481 ه ق به سن هشتاد و پنج سالگی وفات یافت و در گازرگاه به خاک سپرده شد.

خدمت مهم پیر هرات به عرفان، مدون ساختن منازل طریقت و مقامات و سلوک عرفانی بود که در درجه بندی مقامات ترتیب تازه ای آورد و بر کیفیات باطنی و اشراقی انحصار نکرد، بلکه اخلاق و آداب زندگی متعارف را نیز دخالت داد تا هر صوفی در عین حفظ پیوند با زندگی، سیر معنوی داشته باشد و طریقت را با شریعت همراه سازد.

خواجه انصاری در دیباچه مختصر فی آداب الصوفیه، می نگارد: «بدان که اهل تصوف را آداب بسیار است در نشستن و در خاستن و خفتن و جامه پوشیدن و خوردن و آشامیدن و به دعوت رفتن و سماع کردن و در حضر و سفر بودن و در جمله حالات...» از این دستورات پیر هرات بر می آید که "سماع صوفیان" در بیش از یک هزار سال قبل هم یکی از

به صفحه قاموس کبیر افغانستان خوش آمدید

مناسک صوفیان بوده و حضرت خداوندگار بلخ مولانا جلا الدین محمد بلخی رومی بر آن تأکید داشته و آنرا جزئی از مناسک درویشان مولویه و پیروان این طریقت ساخته است. ولی تفاوت های بین سماعی که خواجه عبدالله پیروی میکرد و سماعی که خداوندگار بلخ داشت وجود داشت. در سماع خواجه عبد الله مریدان گرد می نشستند و اشعار عارفانه و صوفیانه خوانده می شد و مریدان به ذکر می پرداختن در حالی که در سماع مولویه بیشتر حرکات جسمی و تمثیل عبادت مطرح است و هر حرکت دست و انگشت و پا و گردش یکی از مفاهیم اعتقادی را افاده میکند و محور اصلی و هسته ای هر حرکت ذکر و عبادت پرودگار است. کتب و رسایل زیادی برای توضیح و تشریح حرکات سماع توسط اهل طریقت و غربی ها نگاشته شده که از آن جمله می توان از درویشان چرخان، تاریخ سماع، آداب سماع نام برد. حضرت مولانا مفاهیم سماع را در یک بیت چنین خلاصه کرده است

جان گشوده سوی بالا بال ها
تن زده اندر زمین چنگال ها

پیر هرات به زبان های دری/فارسی و عربی آثار منظوم و منثور دارد. عده ای از آثار منثور او درسها و سخنان اوست که شاگردانش گرد آورده و از قول او عرضه داشته اند و یا هم در تألیفات خود نقل کرده اند.

مهمترین آثار خواجه عبد الله انصاری:

- *نم الکلام و اهل* (در نکوهش کلام و اهل کلام): به زبان عربی در رد کلام معتزله و اشعریان.
- *منازل السائرین*: به زبان عربی در ذکر مقامات و منازل سالکان.
- *طبقات الصوفیه*: این کتاب از گفته های پیر هرات است که توسط شاگردانش یاد داشت و نشر شده است.
- *تفسیر الپهروی*: یا تفسیر به زبان درویشان که ابو الفضل رشید الدین میبیدی در سال 520 ه ق در مقدمه کشف السرار و عدت البرار در باره آن چنین می نویسد: «کتاب فرید عصر و وحید دهر، شیخ الاسلام، ابو اسماعیل عبدالله بن محمد بن علی انصاری را در تفسیر قرآن و کشف معانی آن خواندم که در لفظ و معنی و تحقیق و زیبایی به حد اعجاز رسیده بود»

رساله های دری/فارسی خواجه که در مجموعه های خطی گرد آمده است و در کتابخانه مراد ملا- استانبول- موجود است:

- *رساله مفصل در جهل و دو فصل در تصوف*: از جمله ای عنوان های آن حب دنیا، رفق با یتیمان و بهائیم، حقوق همسایه، ظن و حسد، حرص بر مال، غنای نفس، حق عیال، غیرت، تحریم هر چه مست کننده، طب، رحم، رفق با اطفال، غضب، آسان گرفت، کارها، ادب، سلام کردن، استغفار، دعا، و اجابت است.
- *صد میدان*: در ترتیب مدارج و مقامات سالکان.
- *المعارف یا محبت نامه*.
- *رساله فی المناجات*.
- *رساله اولها بذالک*.
- *زاندعارفین*.
- *قلندر نامه*.
- *کنز السالکین*.
- *واردات*.
- *الهی نامه*.
- *سوال دل از جان و جواب*.
- *مختصر فی آداب الصوفیه و السالکین لطریق الحق*: به زبان دری/فارسی فصیح

خواجه عبد الله انصاری ابداع کننده نثر مسجع در زبان دری/فارسی دری است و قبل از او سجع در زبان عربی مروج بود ولی خواجه، نثر مسجع و یا سجع را در زبان دری نیز وارد کرد و از ابداعات اوست چنانچه محمد تقی بهار ملقب به ملک الشعرا و متخلص به "بهار" شاعر و روزنامه نگار و تاریخ نگار و سیاستمدار مشهور ایران (1263-1330 ه ش) در کتاب سبک شناسی خود خواجه عبد الله انصاری را نخستین کسی شمرده که در اثر منثور سجع دارد و می نویسد: "نثر سجع در ایران از آغاز پیدا آمدن نثر دری موجود بوده است لیکن این شیوه به خطبه های کتاب یا در مورد ترجمه بعضی کلمات قصار انحصار داشته و کتاب یا رساله ای که بالتمام مسجع باشد بیشتر از قرن ششم تا به حال دیده نشده است. ... اسجاعی که خواجه عبد الله آورده است نوعی است از شعر، زیرا عبارات او بیشتر قرینه های است مزدوج و مرصع و مسجع..."

نثر مسجع در عصر خواجه انصار در میان اهل قلم زمینه ای نداشت. پس از وفات خواجه نیم قرن بعد طلایع آثار مصنوع در ساحه ادبی دری/فارسی آشکار شد. نثر مصنوع از نیمه اول قرن ششم متداول شد و به تدریج رونق گرفت. سبک نگارش خواجه عبد الله انصاری همان شیوه مجلس صوفیان و اهل منبر است که نوعی وزن و حالت شعر دارد و خواجه کوشیده این نثر را با وزن شعر نزدیکتر سازد.

د پانو شمیره: له 2 تر 3

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de یادونه: دلپکنی د لیکنيزي بنی پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیولو مخکي په خیر و لولی

نمونه ای چنین سبک نگارش در مناجات خواجه و سایر آثاری که به زبان دری/فارسی دری نگاشته دیده می شود:

- الهی بکنای بی همتائی، قیوم توانائی، بر همه چیز بیبائی، در همه حال دانائی، از عیب مصفائی، از شرک میرائی، اصل هر دوائی، داروی دلہائی، شاهنشاه فرمانفرمائی، معزز بتاج کبریائی، بتو رسد ملک خدائی.
- الهی آفریدی ما را رایگان و روزی دادی ما را رایگان بیامرز رایگان که تو خدائی نه بازرگان.

سخن پیر هرات در بسیاری موارد شعری است منثور و یا نثری است موزون. در سخنان پیر هرات علاوه بر کار برد لغات های کهن دری، آثار لهجه ای هراتی هم به خصوص در طبقات الصوفیه بیشتر دیده می شود که مرحوم حبیبی فهرست مکملی از چنین کلمات را بیرون نویس کرده. تا کنون بیشتر این کلمات و تلفظ ها در زبان گفتاری هرات بکار برده می شود.

یکی دیگر از خصوصیات سبک خواجه عبد الله انصاری اینست که در آثار منثور شعر را نیز شامل ساخته و گفته شده می تواند که یکی از ابداع کنندگان این روش مرغوب در نثر دری است. این روش را بیشتر در تفسیر کشف الاسرار و عدت الابرار معروف به تفسیر خواجه عبد الله انصاری، می توان دید به خصوص در بخش سوم تفسیر هر آیه است که از قید ترجمه مستقیم و مقید آیات کلام الله آزاد میگردد و تاویل عرفانی خود را با نثر مسجع و اشعار عربی و دری/فارسی جالب و مرغوب بیان میدارد. درین تفسیر حضرت خواجه است که سبک نگارش او متبلور و زیبایی نثر مسجع متباز میگردد. به تاویل عرفانی خواجه از آیه فاذکرونی اذ کرکم ..... از جلد اول این تفسیر صفحه 419 توجه می کنیم:

«اینست یاد دوست مهربان، آسایش دل و غذاء جان، یادی که گوی است و آنشش چوگان، مرکب او شوق و مهر او میدان، گل او سوز و معرفت او بوستان، یادی که حق دران پیدا، به حقیقت حق پیوسته از بشریت جدا، یادی که درخت توحید را آبشخورست، دوستی حق مر آنرا میوه و برست.

د ر قصه عشق تو بسی مشکل هاست
 من با تو بهم میان ما منزلهاست
 عجبت لمن یقول-ذکرث ربی
 فهل انسی فاذکر ما نیست

پایان

- درین شناسنامه حضرت شیخ الاسلام خواجه عبد الله انصاری ملقب به پیر هرات، از این منابع استفاده شده است:
- 1 - تفسیر کشف الاسرار و عدت الابرار، معروف به تفسیر خواجه عبد الله انصاری، ابوالفضل رشید الدین المیبیدی
  - 2 - سخنان پیر هرات خواجه عبد الله انصاری، به کوشش دکتر محمد جواد شریعت
  - 3 - آثار هرات، استاد خلیل الله خلیلی
  - 4 - مجموعه مناجات های خواجه عبد الله انصاری، گرد آورنده منصور الدین خواجه نصیری

د پانو شمیره: له 3 تر 3

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته راښوولې. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
 یادونه: دلپکنی د لیکنیزې ښې پازوالي د لیکوال په غاړه ده، هیله من یو خپله لیکنه له رالیولو مخکې په ځیر و لولئ